

УДК 338.48:658

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4-30

СКОРОБОГАТА Л. В., РОДІОНОВА І. В.

Хмельницький національний університет

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена питанням стратегії кластеризації соціально-економічних систем як ефективного інструменту забезпечення належного рівня національної безпеки. Виокремлено основні проблеми, що стримують процес кластеризації та становлять загрозу національній безпеці держави. З'ясовано сутність кластерної політики, імплементація якої відбувається на основі кластерних програм. Розроблено концептуальні основи розробки стратегії кластеризації соціально-економічних систем в контексті національної безпеки України, що передбачають виокремлення таких складових, як загальна структура, основні завдання та інструменти стратегії кластеризації.

Ключові слова: кластери, кластеризація соціально-економічних систем, кластерна програма, національна безпека, державне регулювання.

SKOROBHATA L., RODIONOVA I.

Khmelnitskyi National University

DEVELOPMENT OF A STRATEGY FOR CLUSTERIZATION OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

National security is a complex and multifaceted phenomenon that ensures the stability of political, economic, diplomatic, military and other spheres in the state. The processes currently taking place in our country impose certain restrictions on the growth and development of all spheres of public life, thus creating a critical threat to Ukraine's national security. In order to reduce the negative effects of globalization, the level of threats to national security, on the one hand, and to create conditions for the development of innovative ideas and increase competitiveness - on the other, it is necessary to develop a strategy for clustering socio-economic systems.

The article is devoted to the strategy of clustering of socio-economic systems as an effective tool for ensuring the appropriate level of national security. It is proved that the strategy of clustering of socio-economic systems should be an effective incentive for the state to develop effective steps towards ensuring its national security. The main problems that hinder the clustering process and pose a threat to the national security of the state are identified. It is determined that the formation of the relevant strategy should include strategic goals that must be achieved by taking into account the existing external conditions, resources and needs within the framework of the goal, as well as tasks that should meet existing resources and goals. The essence of cluster policy, which is implemented on the basis of cluster programs, is clarified. Conceptual bases of development of strategy of clustering of social and economic systems in the context of national security of Ukraine are developed that provide allocation of such components as the general structure, the basic tasks and tools of strategy of clustering.

Key words: clusters, clustering of socio-economic systems, cluster program, national security, state regulation.

Постановка проблеми. Національна безпека є тим складним та багатограним явищем, що забезпечує стабільність політичної, економічної, дипломатичної, військової та інших сфер в державі. Ті процеси, що наразі відбуваються у нашій державі, вносять певні обмеження у зростання та розвиток всіх сфер суспільного життя, створюючи тим самим критичну загрозу національній безпеці України. З метою зниження негативних наслідків глобалізації, рівня загроз національній безпеці держави, з однієї сторони, а також створення умов для розвитку інноваційних ідей та зростання рівня конкурентоспроможності – з іншої, необхідною є розробка стратегії кластеризації соціально-економічних систем як інструменту забезпечення національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд теоретико-методологічних та методичних основ забезпечення кластеризації соціально-економічних систем свідчить, що в науковому середовищі ці питання досліджуються досить широко. Зокрема, вагомий внесок у дослідження питань розвитку кластерів соціально-економічних систем здійснили А. О. Бондаренко, В. П. Ільчук, Ю. Є. Кирилов, К. Ф. Ковальчук, Р. П. Косодій, І. В. Лисенко, О. О. Маслак, К. О. Меркулов, Є. В. Мішенін, А. О. Осаул, І. О. Хоменко, О. М. Шевченко та багато інших. У роботах цих авторів розкрито проблематику обґрунтування основних аспектів забезпечення процесів кластеризації соціально-економічних систем.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок вчених щодо дослідження і розробленості окресленої проблематики, все ж не до кінця вирішеними є питання щодо формування та реалізації стратегії кластеризації соціально-економічних систем як ефективного інструменту забезпечення належного рівня національної безпеки за умов деструктивних наслідків глобалізації та міжнародної інтеграції. Саме кластеризація соціально-економічних систем здатна суттєво знизити ризики та загрози національній безпеці України. Врахування сучасних напрямів розробки стратегії кластеризації соціально-економічних систем, розширення окремих аспектів її застосування, зумовили актуальність та практичну значущість теми даної роботи.

Формування цілей статті. Метою дослідження є визначення концептуальних засад стратегії кластеризації соціально-економічних систем як ефективного інструменту забезпечення належного рівня національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує світова практика, формування та реалізація кластеризації соціально-економічних систем з метою підтримання належного рівня національної безпеки держави, має здійснюватись на основі розробки відповідної стратегії. Стратегія кластеризації соціально-економічних систем має виступати ефективним стимулом до розробки дієвих кроків державою в напрямі забезпечення її національної безпеки. Таким чином, стратегія кластеризації соціально-економічних систем є розрахованою на тривалий період часу цілісною системою дій всіх учасників кластерного процесу, спрямованих на формування та розвиток кластерів з урахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів [1].

В цілому, якщо розглядати національну безпеку нашої держави, то варто зауважити, що наслідки фінансово-економічних криз, втрати території та воєнних подій на сході України значно послабили рівень національної безпеки. Свідченням негативної тенденції є скорочення обсягів виробництва, втрата науково-технічного потенціалу, зниження активізації інвестиційної діяльності, процвітання тіньового сектору економіки, падіння рівня добробуту населення. Сукупність приведених вище факторів становить суттєву загрозу для національної безпеки України.

Крім того, варто виокремити ті показники, що не відповідають пороговим значенням, тобто граничним величинам, порушення яких загрожує стабільності національної безпеки держави [2]: наявність державного боргу та дефіцит бюджету. На зростання витрат відносно ВВП впливає політика підтримки внутрішнього попиту і здійснення додаткових заходів з підтримки фінансової системи; низька частка науково-виробничих інвестицій. В Україні в цілому яскраво виражена сировинна модель розвитку; висока частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму.

Разом із тим, Україна забезпечена усіма умовами для кластеризації соціально-економічних систем: розвиненість фінансової системи, наявність сучасної інфраструктури, кадрової бази, мережових і асоціативних структур, досвід регіонального самоврядування і планування.

Кластеризація соціально-економічних систем забезпечує синергетичний ефект і дає змогу усунути багато перешкод для бізнесу, до яких слід віднести бюрократію, адміністративні бар'єри, брак інвестицій і трудових ресурсів, високе податкове навантаження (особливо заважає розвитку кооперування та аутсорсингу ПДВ), скорочення кількості посередників. Зважаючи на сучасний стан розвитку кластеризації соціально-економічних систем, формування відповідної стратегії має містити стратегічні цілі, які мають бути досягнуті за рахунок врахування наявних зовнішніх умов, ресурсів і потреб у межах реалізації поставленої мети, а також завдання, які мають відповідати існуючим ресурсам та досягненим цілям [1; 3].

Що стосується індикаторів ефективності реалізації стратегії, то ними мають бути кількісно та/або якісно вимірювані показники, які забезпечують оцінювання ефективності реалізованих заходів і на основі аналізу показників дозволяють скоригувати напрями та заходи щодо розвитку кластерів в економіці [4].

Здійснити узагальнення принципів державного регулювання процесів, спрямованих на реалізацію стратегічних завдань у сфері кластеризації соціально-економічних систем має кластерна політика. Така політика передбачає консолідацію зусиль органів державної влади та управління, установ та організацій наукового, виробничого, громадського та інших секторів, в напрямі посилення існуючих та створення умов для створення нових кластерів в економіці. Традиційно імплементація кластерної політики реалізується на основі кластерних програм – алгоритм дій органів державної влади та управління щодо забезпечення соціальної, економічної, організаційної та іншої підтримки кластерних ініціатив на національному рівні (див. рис. 1).

Державна підтримка реалізованим у рамках стратегії кластеризації соціально-економічних систем в контексті національної безпеки України має базуватися на вивченні результатів їхньої діяльності, які мають відобразитися у щорічних звітах кожного кластера. Розвиток кластеризації соціально-економічних систем залежить від структури та співвідношення базових елементів, рівня розподілу та ефективності використання наявних ресурсів. Крім того, для ефективного забезпечення кластеризації соціально-економічних систем необхідною є наявність мережі зовнішніх зв'язків.

Виникнення складних зовнішніх зв'язків обумовлено взаємодією органів державної влади та управління, бізнесу, а також наукових, освітніх, фінансових та інших установ зі створення нового або розвитку існуючого кластера у межах одного регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами досліджень можна дійти висновку, що досягнення належного рівня національної безпеки України є можливим завдяки впровадженню дієвої стратегії кластеризації соціально-економічних систем, яка дозволяє підвищувати її стан та досягати стабільності на основі своєчасного реагування на існуючі відхилення, сприяючи розвиненню та збільшенню конкуренції України у міжнародному середовищі. Саме кластерний підхід під час розробки державної економічної політики щодо розвитку соціально-економічних систем здатний змінити ситуацію в напрямі розвитку виробництва та розширення ринків, а також збільшення зусиль щодо розвитку інноваційного потенціалу в напрямі посилення національної безпеки держави. У зв'язку із цим, подальших досліджень вимагає розробка структурно-логічної моделі кластеризації соціально-економічних систем та моніторинг показників національної безпеки України.

Стратегія кластеризації соціально-економічних систем в контексті національної безпеки України

Загальна структура стратегії кластеризації соціально-економічних систем

1. Формування основних термінів; визначення принципів організації та взаємодії кластеризації соціально-економічних систем; основні моделі кластеризації.
2. Аналіз зарубіжного досвіду кластеризації соціально-економічних систем та формування висновків щодо очікуваних переваг від кластеризації для національної безпеки України.
3. Оцінка інноваційного потенціалу кластеризації та виявлення існуючих регіональних промислових кластерів.
4. Визначення внутрішніх і зовнішніх чинників у діагностиці умов та перспектив кластеризації соціально-економічних систем у забезпеченні національної безпеки України.
5. Формування стратегічних цілей на основі встановлення довгострокових результатів, що мають бути досягнуті

Інструменти стратегії кластеризації соціально-економічних систем

1. Створення та підтримка платформ для розвитку процесів кластеризації: операційні витрати та витрати на професійний менеджмент та персонал кластерних організацій; надання їм консультативної підтримки, включаючи можливості участі в державних програмах та стану ринкової кон'юнктури; популяризацію та поширення інформації про кластер всередині країни та за кордоном.
2. Фінансування НДДКР, освітніх, інноваційних проєктів та програм окремих кластерів на основі підтримки спільних проєктів, реалізованих у рамках кластерів.
3. Забезпечення державою значних прямих та непрямих витрат на розвиток кластерів: створення сприятливого для розвитку кластерів бізнес-середовища: використання спеціальних режимів діяльності на території базування кластера, удосконалення фізичної, інноваційної, підприємницької інфраструктури тощо

Основні завдання реалізації стратегії кластеризації соціально-економічних систем

1. Підтримка кластерних ініціатив у пріоритетних для держави напрямках, які мають найбільший інноваційний та виробничий потенціал.
2. Координація міжінституційних зв'язків між усіма складовими: владою, бізнесом, науковими установами, фінансовими інститутами та громадськістю; розвиток комунікацій, ініціювання спільних проєктів, створення майданчиків для обміну досвідом та залучення нових учасників, забезпечення діяльності спеціалізованих кластерних організацій.
3. Державна підтримка щодо забезпечення в обмеженій кількості промислових кластерів, які мають найбільші перспективи або вже демонструють найкращі результати.
4. Стимулювання інноваційних процесів у кластерних мережах – спільне фінансування проєктів у сфері досліджень, розробок та інновацій, розбудова інноваційної інфраструктури.
5. Зосередження на залученні до кластерів малих та середніх інноваційних підприємств, які в усьому світі є найважливішими генераторами інновацій у промисловості.
6. Інтернаціоналізація кластерних процесів – інтеграція кластерів у глобальні ланцюги доданої вартості, залучення міжнародних експертів для надання консультативної підтримки при формуванні кластерів, забезпечення участі в міжнародних науково-технічних програмах та проєктах, пошук іноземних партнерів для вітчизняних кластерів.
7. Розробка індикаторів ефективності реалізації стратегії – кількісні та/або якісні показники, які дозволять оцінити ефективність реалізованих заходів і на основі аналізу показників скоригувати напрями та заходи щодо розвитку кластерів в економіці.
8. Забезпечення високої гнучкості кластерної програми та можливості її адаптації до мінливих соціально-економічних умов, здатності швидко реагувати на зміни у технологічному середовищі, відкритості до запровадження нових механізмів менеджменту.
9. Забезпечення науково-дослідною базою для досліджень у рамках кластерів та впровадження інновацій, участь держави у здійсненні досліджень щодо економічної доцільності розробки того чи іншого інноваційного продукту та перспектив його комерціалізації.
10. Відбір проєктів, які мають найбільші перспективи інтернаціоналізації та включення до глобальних інноваційних мереж через залучення прямих іноземних інвестицій, трансфер технологій та розвиток співробітництва з іноземними кластерами.
11. Формування ефективної системи зв'язків між суб'єктами формування та реалізації кластерної політики, а також системи відносин між цими суб'єктами та їх повноваження.
12. Планування поступового зменшення бюджетної фінансової підтримки у ході реалізації кластерної програми.
13. Визначення чітких критеріїв вимірювання поточних та кінцевих результатів діяльності кластерів, встановлення реалістичних індикаторів виконання запланованих показників як на рівні окремих кластерів, так і на рівні програми в цілому

**Рис. 1. Концептуальні основи розробки стратегії кластеризації соціально-економічних систем
в контексті національної безпеки України**

*складено автором на основі [4–7]

Література

1. Кирилов Ю. С. Кластери як інструмент підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації [Електронне видання] / Ю. С. Кирилов // Ефективна економіка. – 2013. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2608>
2. Шевченко О. М. Кластеризація як засіб інноваційного розвитку України й бар'єри її реалізації / О. М. Шевченко // Гілея : Науковий вісник Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – 2013. – Вип. 73 (№ 6). – С. 50–51.
3. Маслак О. О. Оцінювання безпеки інноваційного розвитку в умовах кластеризації національної економіки / О. О. Маслак // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 160–170.
4. Осаул А. О. Національна економічна безпека в умовах глобалізації / А. О. Осаул, К. О. Меркулов // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 157–166.
5. Ільчук В.П. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону : монографія / В. П. Ільчук, І. О. Хоменко, І. В. Лисенко ; Черніг. держ. технол. ун-т. – Чернігів : ЧДТУ, 2013. – 367 с.
6. Розвиток регіонів України на базі кластеризації : монографія / під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. – Дніпропетровськ : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 392 с.
7. Мішенін Є. В. Глобальне середовище та фінансово-економічна нестабільність : монографія / Є. В. Мішенін, Р. П. Косодій, А. О. Бондаренко. – Суми : МакДен, 2010. – 252 с.

References

1. Kyrylov Yu. Ye. Klasteri yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii / Yu. Ye. Kyrylov [Elektronne vydannia] // Efektyvna ekonomika. – 2013. – № 12. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.yka.com.ua/?op=1&z=2608>
2. Shevchenko O. M. Klasterizatsiia yak zasib innovatsiinoho rozvytku Ukrainy y bariery yii realizatsii / O. M. Shevchenko // Hileia: Naukovyi visnyk Nats. ped. un-tu im. M.P. Drahomanova. – 2013. – Vyp. 73 (№ 6). – S. 50–51.
3. Maslak O. O. Otsiniuvannia bezpeky innovatsiinoho rozvytku v umovakh klasteryzatsii natsionalnoi ekonomiky / O. O. Maslak // Ekonomichni innovatsii. – 2013. – Vyp. 52. – S. 160–170.
4. Osaul A. O. Natsionalna ekonomichna bezpeka v umovakh hlobalizatsii / A. O. Osaul, K. O. Merkulov // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2013. – № 2. – S. 157–166.
5. Ilchuk V.P. Klasterna stratehiia rozvytku ekonomiky rehionu : monohrafiia / V. P. Ilchuk, I. O. Khomenko, I. V. Lysenko; Chernih. derzh. tekhnol. un-t. – Chernihiv : ChDTU, 2013. – 367 s.
6. Rozvytok rehioniv Ukrainy na bazi klasterizatsii : monohrafiia / pid zah. red. K.F. Kovalchuka. – Dnipropetrovsk : LANDON-KhKhI, 2012. – 392 s.
7. Mishenin Ye. V. Hlobalne seredovishche ta finansovo-ekonomichna nestabilnist : monohrafiia / Ye. V. Mishenin, R. P. Kosodii, A. O. Bondarenko. – Sumy : MakDen, 2010. – 252 s.

Надійшла / Paper received: 30.07.2020

Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020